

ВЕЛИКО КАΤΗΧΕΤΣΚΟ СЛОВО
ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ*
(*Oratio Catechetica magna*)
(наставак из претходног броја)

Gregorius Nyssenus

Св. Григорије Ниски

III

Поглавље III

[1] Ὡστε τὸν ἀκριβῶς τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διασκοπούμενον ἐν μὲν τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον μετρίαν τινὰ κατανόησιν τῆς κατὰ τὴν θεογνωσίαν διδασκαλίας λαμβάνειν, μὴ μέντοι δύνασθαι λόγῳ διασαφεῖν τὴν ἀνέκφραστον ταύτην τοῦ μυστηρίου βαθύτητα · πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἀριθμητὸν ἐστὶ καὶ διαφεύγει τὴν ἐξἀριθμησιν, καὶ διηρημένως ὁράται καὶ ἐν μονάδι καταλαμβάνεται, καὶ διακέκριται τῇ ὑποστάσει καὶ οὐ διώριστα τῷ ὑποκειμένῳ.

[2] ἄλλο γάρ τι τῇ ὑποστάσει τὸ πνεῦμα, καὶ ἕτερον ὁ λόγος, καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνο, οὐ καὶ ὁ λόγος ἐστὶ καὶ τὸ πνεῦμα · ἀλλ' ἐπειδὴν τὸ διακεκριμένον ἐν τούτοις κατανόησις, πάλιν ἢ τῆς φύσεως ἐνότης τὸν διαμερισμὸν οὐ προσίεται, ὡς μήτε τὸ τῆς μοναρχίας σχιζέσθαι κράτος εἰς θεότητας διαφόρους κατατεμνόμενον, μήτε τῷ Ἰουδαϊκῷ δόγματι

[1] Према томе, онај ко са свих страна брижљиво истражи поноре Тајне, на неизрециви начин, у одређеној мери, прима у душу науку богопознања (θεογνωσίαν διδασκαλίας), али ипак не може речима да објасни ту неизрециву дубину Тајне. Како је, на пример, једно исто истовремено и бројиво и измиче бројању? Како се сагледава у различитости, а схвата у монади [ἐν μονάδι = једноти]? Како се разликује ипостасно (ὑποστάσει), а по суштини (ὑποκειμένῳ) се не раздваја.¹

[2] Јер по Ипостаси је Дух [Свети] једно, а Логос [Син Божији] друго, а тако је нешто друго [по Ипостаси] и Онај [Отац] коме припадају и Логос и Дух Свети. Али, пошто се по овоме [Ипостаси] спозна оно што по чему се разликују [Света Тројица], спознаје се и да природно јединство (φύσεως ἐνότης) не допушта цепање. Због тога се и монархија (= једноначалије) [Оца] не раздељује, јер би [тако] била подељена на различита божанства.²

* Грчки текст доносимо према критичком издању које је приредио James Herbert Srawley, *The Catechetical Oration of Gregory of Nyssa (Cambridge Patristic Texts)* (Cambridge: Cambridge University Press 1903).

¹ Овде Св. Григорије укратко излаже православни апофатизам. Бог је несазнатљив по својој природи али је сазнатљив по Личности, односно ипостасно.

² Овде нас Св. Отац учи да је у Богу једна личност, Ипостас Бога Оца, та која «влада», тј. Он је извор бића Божијег. Бог Отац је «једноначалије», не само као Први Узрок (наравно мишљен ван категорија времена које важи за створени свет), већ као непрестани извор ипостасног бића Сина и Духа. Бог Отац је тај који хоће и постоји, тај који хоће и рађа Сина, који хоће и исходи Духа Светога. Дакле, није безлична божанска

συμβαίνειν τὸν λόγον, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν δύο ὑπολήψεων χωρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἑκατέραν τε τῶν αἰρέσεων καθαιρούσαν καὶ ἀφ' ἑκατέρας παραδεχομένην τὸ χρήσιμον. τοῦ μὲν γὰρ Ἰουδαίου καθαιρεῖται τὸ δόγμα τῆ τε τοῦ λόγου παραδοχῆ καὶ τῆ πίστει τοῦ πνεύματος· τῶν δὲ ἑλληνιζόντων ἢ πολύθεος ἐξαφανίζεται πλάνη, τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος παραγραφομένης τὴν πληθυντικὴν φαντασίαν.

[3] πάλιν δὲ αὐτὸ ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαικῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως ἐνότητος παραμενέτω· ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη, θεραπευθείσης ἑκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονοίας· ἔστι γὰρ ὡσπερ θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἐν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς τριάδος, τῶν δὲ εἰς πλήθος ἐσκεδασμένων ὁ τῆς ἐνότητος λόγος.

IV

[1] Εἰ δὲ ἀντιλέγοι τούτοις ὁ Ἰουδαῖος, οὐκ ἐτ' ἂν ἡμῖν ἐκ τοῦ ἴσου δύσκολος ὁ πρὸς ἐκείνον γενήσεται λόγος. ἐκ γὰρ τῶν συντρόφων αὐτῷ διδαγμάτων ἢ τῆς ἀληθείας ἔσται φανέρωσις. τὸ γὰρ εἶναι λόγον θεοῦ καὶ πνεῦμα θεοῦ, οὐσιωδῶς ὑφεστῶσας δυνάμεις, ποιητικὰς τε τῶν γεγενημένων καὶ περιεκτικὰς τῶν ὄντων, ἐκ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν ἐναργέστερον δείκνυται. ἀρκεῖ δὲ μιᾶς μαρτυρίας ἐπιμνησθέντας τοῖς

Међутим, наше излагање није у сагласности ни са учењем [= догматима] Јудеја, него се, заправо налази негде у средини између ових схватања, уништавајући сваку од ових јереси, а усвајајући, пак, и од једног и од другог оно што је корисно. Јудејско учење се уништава прихватањем Логоса и веровањем у Дух Светога, док се јелинска (= многобожачка) заблуда поништава тиме што је јединство по природи побија измишљотине о многим боговима.

[3] Ако из јудејског учења задржимо само учење о јединству природе, а из јелинства само ипостасно разликовање, онда смо и код једних и код других исцелили неблагочестиво [= безбожно] схватање. Јер је бројивост Свете Тројице, на изванредан начин, лек за оне који погрешно схватају једност (ἐνότητος), а једност за оне који су распространили на мноштво.

Поглавље IV

[1] Ако Јудејац још увек противречи, расправа са њим нам неће бити нарочито тешка, пошто ће га учење у коме је сам одгајан показати истину. Јер је могуће сасвим јасно показати, на основу богонадахнутог Писма, да постоји Логос Божији и да постоји Дух Божији, да су то суштински постојеће силе (οὐσιωδῶς ὑφεστῶσας δυνάμεις), да су творачке за све што настаје, и да садрже сва бића. Довољно је да се присетимо

природа него Ипостас Бога Оца та која је узрок постојања Божијег. Даље, једноначалије Бога Оца указује на јединство Божије, те тако хришћани не верују у три Бога него у Једног. По томе се хришћанство суштински разликује од многобоштва – политеизма.

³ Реч πνεῦμα значи и «дах» и «дух». Очигледно је да Св. Григорије овде има у виду ово друго значење.

φιλοτιμότεροις καταλιπεῖν τῶν πλειόνων τὴν εὐρεσιν.

[2] Τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου, φησίν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. ποῖω λόγῳ καὶ ποῖω πνεύματι; οὔτε γὰρ ῥῆμα ὁ λόγος, οὔτε ἀσθμα τὸ πνεῦμα. ἡ γὰρ ἂν καθ' ὁμοιότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τὸ θεῖον ἐξανθρωπίζοιτο, εἰ τοιούτῳ κεχρησθαι λόγῳ καὶ τοιούτῳ πνεύματι τὸν τοῦ παντός ποιητὴν δογματίζοιεν.

[3] τίς δὲ καὶ δύναμις ἀπὸ ῥημάτων καὶ ἀσθματος τηλικαύτη, ὡς ἐξαρκεῖν πρὸς οὐρανῶν σύστασιν καὶ τῶν ἐν τούτοις δυνάμεων; εἰ γὰρ ὁμοῖος τῷ ἡμετέρῳ ῥήματι καὶ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα τῷ πνεύματι, ὁμοῖα πάντως ἐκ τῶν ὁμοίων ἡ δύναμις καὶ ὄσην ὁ ἡμέτερος, τοσαύτην καὶ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τὴν ἰσχύν ἔχει. ἀλλὰ μὴν ἀνεέργητά τε καὶ ἀνυπόστατα τὰ παρ' ἡμῖν ῥήματα καὶ τὸ τοῖς ῥήμασι συνδιεξερχόμενον πνεῦμα.

[4] ἄπρακτα πάντως καὶ ἀνυπόστατα κάκεῖνα κατασκευάσουσιν οἱ πρὸς τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου τὸ θεῖον κατάγοντες. εἰ δὲ, καθὼς λέγει Δαβὶδ, ἐστερεώθησαν τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ τὴν σύστασιν ἔσχον, ἄρα συνέστηκε τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον, λόγον ἐν οὐσίᾳ καὶ πνεῦμα ἐν ὑποστάσει λέγειν ὑφηγοῦμενον.

само једног сведочанства, а трудољубиви-ма остављамо да истраже остала. [2] Реч Божија вели: «Речју Господњом небеса се утврдише и Духом [= дахом] уста његових сва сила њихова» (Пс 32, 6). Којом Речју и којим Духом [= дахом]?³ Јер нити Реч на овом месту означава говор, нити, пак, Дух [= дах] дисање. Јер би учинио сличним нашој природи и почовечио (ἐξανθρωπίζοιτο) би Творца свега, онај ко би тврдио да се он служи таквом речи и таквим дахом. [3] Јер каква би то била моћ Речи и Духа [= даха] која би била довољна да успостави небеса и тамошње силе? Када би Реч Божија била попут нашег говора, и Дух Његов попут нашег духа [= даха], онда би им и моћ била као код нас, па би Реч Божија имала снагу као и наша. Али наше су речи, као и дах који их прати, неделатне (ἀνεέργητά) и безипостасне (ἀνυπόστατα).⁴ [4] Али, они који своде божанство уподобљавајући га (=посличњавајући) нама, проглашавају Реч и Духа неделатним (ἄπρακτα) и безипостасним.⁵ Али ако се, према Давиду, «Речју Господњом небеса утврдише и Духом уста његових сва сила њихова», онда је Тајна истине заиста доказана, јер каже да је Реч суштаствена и да је Дух ипостасан.⁶

⁴ Могло би се превести и као «несуштаствена», без самосталног постојања. Овде још увек сусрећемо двојаку употребу појма ипостас и његових деривата, што свакако није случајно. Јер ипостасно постојање заиста је значило стварно, суштинско постојање, само су му велики Кападокијци управо придодали релационост. Овде то Св. Григорије не наглашава, али то чини на другим местима.

⁵ Видети претходну напомену.

⁶ Или другим речима «да Реч заиста постоји и да је Дух Свети Личност».

V

Поглавље V

[1] Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι λόγον θεοῦ καὶ πνεῦμα διὰ τε τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὁ Ἕλληνας καὶ διὰ τῶν γραφικῶν ὁ Ἰουδαῖος ἴσως οὐκ ἀντιλέξει· τὴν δὲ κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ λόγου κατὰ τὸ ἴσον ἐκάτερος αὐτῶν ἀποδοκιμάσει ὡς ἀπίθανόν τε καὶ ἀπρεπῆ περὶ θεοῦ λέγεσθαι. οὐκοῦν ἐξ ἑτέρας ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου πίστιν τοὺς ἀντιλέγοντας προσαζόμεθα.

[2] λόγῳ τὰ πάντα γεγενῆσθαι καὶ σοφίᾳ παρὰ τοῦ τὸ πᾶν συστησαμένου πιστεύουσιν, ἢ καὶ πρὸς ταύτην δυσπειθῶς ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν. ἀλλ' εἰ μὴ δοῖεν λόγον καθηγεῖσθαι καὶ σοφίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, ἀλογίαν τε καὶ ἀτεχνίαν τῇ ἀρχῇ τοῦ παντὸς ἐπιστήσουσιν. εἰ δὲ τοῦτο ἀτοπὸν τε καὶ ἀσεβές, ὁμολογεῖται πάντως ὅτι λόγον τε καὶ σοφίαν ἡγεμονεύειν τῶν ὄντων ὁμολογήσουσιν. ἀλλὰ μὴν ἐν τοῖς φθάσασιν ἀποδέδεικται μὴ αὐτὸ τοῦτο ῥῆμα ὦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἢ ἕξις ἐπιστήμης τινὸς ἢ σοφίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τις ὑφεστῶσα δύναμις, προαιρετική τε παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἐν ἰσχύι πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν ἔχουσα· ἀγαθοῦ δὲ ὄντος τοῦ κόσμου τὴν τῶν ἀγαθῶν προεκτικὴν τε καὶ ποιητικὴν δύναμιν αἰτίαν εἶναι. εἰ δὲ τοῦ κόσμου παντὸς ἡ ὑπόστασις τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως ἐξήπται, καθὼς ἢ ἀκολουθία παρέδειξεν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν μὴ ἄλλην ἐπινοεῖν αἰτίαν τινὰ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ἢ τὸν λόγον αὐτόν, δι' οὗ τὰ πάντα τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πάροδον ἔσχε.

[1] Због општепризнатих појмова,⁷ Јелин (= паганин, многобожац), а због Писма Јеврејин, неће порицати да у божанству не постоји Реч Божија и Дух. Али ће, свакако, и једни и други, одбацити икономију (= домострој) Бога Логоса⁸ о човеку и утврдити како је [та икономија] невероватна и недостојна Бога. Потребно је, дакле, поћи с друге тачке како бисмо ове противнике навели да у ту чињеницу верују. [2] Верују ли они да је Логос и премудрост Онога који је саздао васељену све саздао, или им је чак и то невероватно? Али ако се не саглашавају да је сздањем постојећих (τῶν ὄντων συστάσεως) управљао Логос и премудрост, онда за начело васељенене постављају бесловесност (ἀλογίαν) и невештост (ἀτεχνίαν). Пошто је то бесмислено и безбожно, може се очекивати да ће признати да је Логос и премудрост началствовао настанком постојећих [бића]. Раније смо у беседи показали да Реч (= Логос) Божија није исто што и каква беседа нити је поседовање некаквог знања или премудрости, него да је то сила која заиста постоји и у свему одабире добро и има моћ да оствари све што одабере. А пошто свет јесте добро, онда је његов узрок сила која савршава и ствара оно што је добро. А ако постојање читаве васељене зависи од силе Логоса, онда је, сходно унутрашњој повезаности мишљења, неопходно да ни приликом саздавања делова света не тражимо неки други извор осим самог логоса који је васељену

⁷ Тј. због онога што је за једне и за друге општепризнато и што они прихватају.

⁸ Тј. одбаћиће оваплоћење Бога Логоса. Овде се Св. Григорије надовезује на Ап. Павла: «А ми проповедамо Христа распетог, Јудејцима саблазан, а Јелинима лудост; онима пак позванима, и Јудејцима и Јелинима, Христа, Божију силу и Божију премудрост» (1. Кор. 1, 23–24).

[3] τοῦτον δὲ εἶτε λόγον, εἶτε σοφίαν, εἶτε δύναμιν, εἶτε θεόν, εἶτε ἄλλο τι τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίῳ ὀνομάζειν τις ἐθέλοι, οὐ διοισόμεθα. ὅτι γὰρ ἂν εὕρεθῃ δεικτικὸν τοῦ ὑποκειμένου ῥῆμα ἢ ὄνομα, ἐν ἔστι τὸ διὰ τῶν φωνῶν σημαίνον, ἢ αἰδίου τοῦ θεοῦ δύναμις, ἢ ποιητικὴ τῶν ὄντων, ἢ εὕρετικὴ τῶν μὴ ὄντων, ἢ συνεκτικὴ τῶν γεγονότων, ἢ προορατικὴ τῶν μελλόντων. οὗτος τοίνυν ὁ θεὸς λόγος, ἢ σοφία, ἢ δύναμις, ἀπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητῆς, οὐκ ἀνάγκη τινὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐναχθεῖς, ἀλλ' ἀγάπης περιουσία τοῦ τοιοῦτου ζώου δημιουργήσας τὴν γένεσιν. ἔδει γὰρ μήτε τὸ φῶς ἀθέατον, μήτε τὴν δόξαν ἀμάρτυρον, μήτε ἀναπόλαυστον εἶναι τὴν ἀγαθότητα, μήτε τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα περὶ τὴν θείαν καθοράται φύσιν, ἀργὰ κείσθαι, μὴ ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καὶ ἀπολαύοντος.

[4] εἰ τοίνυν ἐπὶ τούτοις ὁ ἀνθρωπος εἰς γένεσιν ἔρχεται, ἐφ' ᾧ τε μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν γενέσθαι, ἀναγκαίως τοιοῦτος κατασκευάζεται, ὡς ἐπιτηδεῖως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχειν. καθάπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τῆς ἐγκειμένης αὐτῷ φυσικῶς αὐγῆς ἐν κοινωνίᾳ τοῦ φωτός γίνεται, διὰ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως τὸ συγγενὲς ἐφέλκόμενος, οὕτως ἀναγκαῖον ἦν ἐγκραθῆναί τι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συγγενὲς πρὸς τὸ θεῖον, ὡς ἂν διὰ τοῦ καταλλήλου πρὸς τὸ οἰκτεῖον τὴν ἔφεσιν ἔχοι.

довео у постојање. [3] Ако Га неко назове Логосом, Премудрошћу или Богом, или каквим узвишеним и часним именом, о томе нећемо расправљати. Јер какав год назив или име да се нађе, а да указује на субјекат тим звуком означен, тиме се изражава једно исто – вечна сила Божија која је створила постојећа [бића], открила [дотле] непостојећа (ἢ εὕρετικὴ τῶν μὴ ὄντων), одржава [у постојању] саздана, предвиђа будућа. То је, дакле, Бог Логос, Премудрост и Сила, Који је, како смо показали, Творац људске природе, Који никако није приморан да сазда човека, него је из преобиља љубави створио такво живо биће. Јер је требало да Његова светлост не остане невиђена, нити да Његова слава остане без сведока, нити, пак, доброта без оних који би у њој уживали, као и све остало што назиремо у божанској природи, ако не би било никога да у томе учествује и да се наслађује.⁹ [4] Ако је човек због тога дошао у постојање, да би постао причасник божанских добара, он је по неопходности тако устројен да би био способан да у тим добрима учествује. Слично је и са [нашим] очима које због природног узрока који је у њима положен (= усађен), бивају у општењу са светлошћу, привлачећи по урођеној сили оно што им је сродно. На исти је начин било неопходно да се и у људску природу умеси одређена сродност са Божанством, да би, са тиме саобразно, желела оно што је Њему својствено.

⁹ Свакако, Св. Григорије није узалуд нагласио да није постојала никаква присила која би Бога приморала да ствара. Другим речима, Бог је могао и да не створи свет и опет ништа не би недостајало Његовом савршенству. А стварањем света, ништа није придато савршенству Божијем, што раније већ није имао. Јер у противном, ако би Бог нешто губио нестварањем света или, пак, нешто добијао (што раније није имао) његовим стварањем, неби се више могло говорити о томе да Он ствара слободно. То би. Свакако, довело до тешких онтолошких последица, па су се Оци Цркве увек трудили да нагласе безусловност стварања.

[5] καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων φύσει, ὅσα τὸν ἔνυδρον καὶ ἑναέριον ἔλαχε βίον, καταλλήλως ἕκαστον τῷ τῆς ζωῆς εἶδει κατεσκευάσται, ὡς οἰκείον ἑκατέρου καὶ ὁμόφυλον διὰ τῆς ποιᾶς τοῦ σώματος διαπλάσεως τῷ μὲν τὸν ἄερα, τῷ δὲ τὸ ὕδωρ εἶναι. οὕτως οὖν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπολαύσει γενόμενον ἔδει τι συγγενὲς ἐν τῇ φύσει πρὸς τὸ μετεχόμενον ἔχειν.

[6] διὰ τοῦτο καὶ ζωῇ καὶ λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ πᾶσι τοῖς θεοπρεπέσιν ἀγαθοῖς κατεκοσμήθη, ὡς ἂν δι' ἑκάστου τούτων πρὸς τὸ οἰκείον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοι. ἐπεὶ οὖν ἐν τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθῶν καὶ ἡ ἀιδιότης ἐστίν, ἔδει πάντως μηδὲ τούτου τὴν κατασκευὴν εἶναι τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπόκληρον, ἀλλ' ἔχειν ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀθάνατον, ὡς ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης δυνάμεως γνωρίζοι τε τὸ ὑπερκείμενον καὶ ἐν ἐπιθυμία τῆς θείας ἀιδιότητος εἶη.

[7] ταῦτά τοι περιληπτικῇ φωνῇ δι' ἐνὸς ῥήματος ὁ τῆς κοσμογονίας ἐνεδείξατο λόγος, κατ' εἰκόνα θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι λέγων· ἐν γὰρ τῇ ὁμοιώσει τῇ κατὰ τὴν εἰκόνα πάντων ἐστὶ τῶν τὸ θεῖον χαρακτηριζόντων ἢ ἀπαριθμησῖς, καὶ ὅσα περὶ τούτων ἱστορικώτερον ὁ Μωσῆς διεξέρχεται, ἐν διηγήσεως εἶδει δόγματα ἡμῖν παρατιθέμενος, τῆς αὐτῆς ἔχεται διδασκαλίας. ὁ γὰρ παράδεισος ἐκεῖνος καὶ ἡ τῶν καρπῶν ιδιότης, ὧν ἡ βρώσις οὐ γαστρὸς πλησμονήν, ἀλλὰ γνῶσιν καὶ ἀιδιότητα ζωῆς τοῖς γευσασμένοις δίδωσι, πάντα ταῦτα συνάδει τοῖς

[5] Тако су и природе бесловесних [бића] која живе у води или у ваздуху, устројене саобразно са њиховим начином живота, тако што по одређеној телесној грађи једноме одговара ваздух који му је сродан (ὁμόφυλον), а другоме вода. Тако и човек, који је приведен у биће да би се наслађивао божанским добрима, мора имати у природи нешто што је сродно са оним чему је причастан (πρὸς τὸ μετεχόμενον ἔχειν). [6] Тога ради је он украшен и животом и разумом (= логосом) и премудрошћу, и свим боголепним добрима, да би због сваког од њих имао жудњу (ἐπιθυμίαν ἔχοι) за оним који му је сродан. Пошто се у броју добара, својствених природи Божијој, налази и вечност, без сумње је било потребно да наша природа по свом устројству не буде тога лишена имајући бесмртност у себи, како би по сили која му је урођена, [човек] спознао оно што га надилази (ὑπερκείμενον) и [како би био] прожет чежњом за божанском вечношћу (θείας ἀιδιότητος). [7] То, укратко посведочава и реч Божија (= Свето Писмо) када каже да је човек створен по «икони Божијој», где је побројано све што обележава божанство. Оно што Мојсије као историчар говори о томе, својим нам приповедањем доноси исте те догмате и та иста учења. Јер рај онај, и посебност тамошњих плодова, нису пружали ситост стомака, већ познање и живот вечни (γνῶσιν καὶ ἀιδιότητα ζωῆς)¹⁰ онима који су од њих кушали. Све је то сагласно са оним што смо до сада казали о човеку,

¹⁰ Код Св. Григорија, као и код многих других Св. Отаца, знање се поистовећује са познањем, тј. са личним заједничарењем, што нарочито важи за богопознање које се, на тај начин, поистовећује и са вечним Животом, будући да је Бог једини који има живот по себи, док творевина у том живот учествује по удеони-чарењу.

προτεθεωρημένοις περὶ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἀγαθῆς τε καὶ ἐν ἀγαθοῖς οὔσης κατ' ἀρχὰς ἡμῖν τῆς φύσεως.

[8] ἀλλ' ἀντιλέγει τυχόν τοῖς εἰρημένοις ὁ πρὸς τὰ παρόντα βλέπων καὶ οἶεται διελέγχειν τὸν λόγον οὐκ ἀληθεύοντα τῷ μὴ ἐν ἐκείνοις νῦν, ἀλλ' ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ὑπεναντίοις, ὁρᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον. ποῦ γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θεοειδές; ποῦ δὲ ἡ ἀπάθεια τοῦ σώματος; ποῦ τῆς ζωῆς τὸ αἰδιον; ὠκύμορον, ἐμπαθές, ἐπίκηρον, πρὸς πᾶσαν παθημάτων ἰδέαν κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν ἐπι-τήθειον, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων καὶ κατατρέχων τῆς φύσεως, ἀνατρέπειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου λόγον οἰήσεται. ἀλλ' ὡς ἂν μηδαμοῦ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος παρατραπέῃ, καὶ περὶ τούτων ἐν ὀλίγοις διαληψόμεθα.

[9] τὸ νῦν ἐν ἀτόποις εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν οὐχ ἰκανός ἐστιν ἔλεγχος τοῦ μηδέποτε τὸν ἄνθρωπον ἐν ἀγαθοῖς γεγενῆσθαις ἐπειδὴ γὰρ θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ δι' ἀγαθότητα τὸ ζῶον τοῦτο παραγαγόντος εἰς γένεσιν, οὐκ ἂν τις εὐλόγως, οὔ ἡ αἰτία τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ, τοῦτον ἐν κακοῖς γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ πεποιηκότος καθυποπτεύσειεν ἀλλ' ἕτερόν ἐστιν αἴτιον τοῦ ταῦτά τε νῦν περὶ ἡμᾶς εἶναι καὶ τῶν προτιμοτέρων ἐρημωθῆναι. ἀρχὴ δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτον ἡμῖν τὸν λόγον οὐκ ἔξω τῆς τῶν ἀντιλεγόντων ἐστὶ συγκαταθέσεως. ὁ γὰρ ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ποιήσας τὸν ἄνθρωπον καὶ πάντων αὐτῷ τῶν καλῶν τὰς ἀφορμὰς

tj. да је наша природа на почетку била добра и да је у добру пребивала. [8] Можда ће се онај, ко посматра садашње стање човека, успротивити ономе што је речено, и сматраће да реч наша није истинита, јер данас све супротно важи за човека. Где је боговидост (θεοειδές) душе? Где је бестрашност (ἀπάθεια)¹¹ тела? Где је вечност живота (ποῦ τῆς ζωῆς τὸ αἰδιον)? Напротив, човек је кратког века (ὠκύμορον), страдалан, осмрћен (ἐπίκηρον), и телом и душом подложен свакојаким страстима (= страдањима). Тако и слично, нападајући нашу природу, и још друге ствари додајући, говори онај ко нам се противи, сматрајући да тако оповргава оно што смо рекли о човеку. Али, како се наше излагање не би удаљило од свога тока, и на то ћемо се укратко осврнути. [9] То што се живот човека налази у парадоксалном (ἐν ἀτόποις) стању, није довољан доказ да он никада није пребивао у добру. Пошто је човек дело Божије, и пошто је Бог то живо биће довео у постојање, нико благоразуман неће сматрати да је Творац створио у злу онога коме је доброта узрок постојања (αἰτία τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ). Мора, дакле, постојати неки други разлог нашем садашњем стању и лишености (ἐρημωθῆναι). Поново полазиште нашег излагања неће бити противљење саговорнику. Јер Онај који је створио човека да удеоничари (μετουσίᾳ) у Његовим добрима, и сва му добра усадио

¹¹ Овај појам не означава само немање «страсти», то јест погрешног везивања за овај свет, већ и страдање. Погрешним везивањем за овај свет, покушајем да свој идентитет заснује на себи и свету, човек је постао «страстан» – везан за овај свет на погрешан начин – али је постао и страдалан, тј. смрт, као последица одвајања од Бога јединог извора Живота, показала се као стварност.

ἐγκατασκευάσας τῇ φύσει, ὡς ἂν δι' ἐκάστου καταλλήλως πρὸς τὸ ὅμοιον ἢ ὄρεξις φέροιτο, οὐκ ἂν τοῦ καλλίστου τε καὶ τιμιωτάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπεστέρησε, λέγω δὴ τῆς κατὰ τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον χάριτος.

[10] εἰ γὰρ τις ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης ἐπεστάτει ζωῆς, διεψεύσθη ἂν ἢ εἰκῶν κατ' ἐκείνο τὸ μέρος, ἀλλοτριωθεῖσα τῷ ἀνομοίῳ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον τῆς γὰρ βασιλευούσης φύσεως ἢ ἀνάγκαις τισὶν ὑπεζευγμένη τε καὶ δουλεύουσα πῶς ἂν εἰκῶν ὀνομάζοιτο; οὐκοῦν τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ θεῖον ὡμοιωμένον ἔδει πάντως ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὸ αὐτοκρατές καὶ ἀδέσποτον, ὥστε ἄθλον ἀρετῆς εἶναι τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν.

[11] πόθεν οὖν, ἔρείς, ὁ διὰ πάντων τοῖς καλλίστοις τετιμημένος τὰ χεῖρω τῶν ἀγαθῶν ἀντηλλάξατο; σαφῆς καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος. οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ τοῦ θείου βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχευς ἢ γὰρ ἂν ἔξω μέμψεως ἦν ἢ κακία, θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν καὶ πατέρα ἀλλ' ἐμφύεται πῶς τὸ κακὸν ἐνδοθεν, τῇ προαιρέσει τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις. καθάπερ γὰρ ἢ ὄρασις φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἢ δὲ πῆρωςι στέρησις ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας, οὕτω καὶ ἢ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν ἀντικαθέστηκεν. οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλως κακίας γένεσιν ἐννοῆσαι, ἢ ἀρετῆς ἀπουσίαν.

у природу, како би га свако од њих усмерило ка подобном /одговарајућем/ Божијем својству, није га лишио најбољег и највреднијег добра, које је – кажем – благодат самосвојности [непотчињености] (ἀδέσποτον) и слободне воље (αὐτεξούσιον) (= самовласности).¹² [10] Јер када би нужност (ἀνάγκη) одређивала људски живот, икона би у том делу била лажна у односу на прволик јер би била искварена несличношћу, јер како би се назвала иконом природе која господари она [природа] која је подложна и поробљена разним нужностима? Тако дакле, оно што је у свему подобно божанству, свакако у својој природи мора имати самовласност и самосвојност [непотчињеност] како би победа у врлини била учествовање у добру. [11] Питаћеш, како је онај у кога су положена толика добра, све то променио [за зло]? И ту је одговор јасан. Никакво зло није настало из божанске воље, јер тада порок не би падао под осуду, пошто би Бога прогласио својим творцем и оцем. Али, зло настаје изнутра, зачиње се у слободној вољи онда када се душа одвоји од добра. Тако, као што је гледање енергија (= дело) природе [јестества], а слепило недостатак природног деловања (φυσικῆς ἐνεργείας), тако је и врлина супротстављена злу.¹³ О настанку зла се не може другачије мислити осим као о одсуству врлине.

¹² Овде можемо видети да Свети Григорије разуме икону Божију у човеку пре свега као слободу, управо због тога што је слобода темељна карактеристика Божанског начина постојања. Икона Божија у човеку није, дакле, превасходно неко од његових природних својстава – попут, на пример, бесмртности душе – већ је то способност да гради личносну заједницу љубави. А предуслов за саму могућност љубавног заједничарења представља слобода, која се, пак, у свом остварењу са овом поистовећује.

¹³ Врлина је, дакле, у складу са људском природом, док је зло недостатак, или аномалија природе. Зло нема „биће“, оно није „нешто“, као што је слепило само недостатак односно неделатност природе. На сличан начин је зло одсуство врлине. Оваква концепција има далекосежне последице на онтолошко утемељење етике.

[12] ὡσπερ γὰρ τοῦ φωτὸς ὑφαιρεθέντος ὁ ζόφος ἐπηκολούθησε, παρόντος δὲ οὐκ ἔστιν, οὕτως, ἕως ἂν παρῆ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ φύσει, ἀνύπαρκτόν τί ἐστι καθ' ἑαυτὴν ἢ κακίας ἢ δὲ τοῦ κρείττονος ἀναχώρησις τοῦ ἐναντίου γίνεται γένεσις. ἐπεὶ οὖν τοῦτο τῆς αὐτεξουσιότητός ἐστι τὸ ἰδίωμα, τὸ κατ' ἐξουσίαν αἰρεῖσθαι τὸ καταθύμιον, οὐχ ὁ θεὸς σοι τῶν παρόντων ἐστὶν αἴτιος κακῶν, ἀδέσποτόν τε καὶ ἀνετόν σοι κατασκευάσας τὴν φύσιν, ἀλλ' ἢ ἀβουλία τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος προελομένη.

VI

[1] Ζητεῖς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τυχὸν τῆς κατὰ τὴν βουλήν διαμαρτίας εἰς τοῦτο γὰρ ἢ ἀκολουθία τὸν λόγον φέρει. οὐκοῦν πάλιν ἀρχὴ τις ἡμῖν κατὰ τὸ εὐλόγον εὐρεθῆσεται, ἢ καὶ τοῦτο σαφηνίσει τὸ ζήτημα. τοιοῦτόν τινα λόγον παρὰ τῶν πατέρων διεδεξάμεθας ἔστι δὲ ὁ λόγος οὐ μυθώδης διήγησις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ πιστὸν ἐπαγόμενος.

[2] διπλῆ τις ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσιν ἢ κατανόησις, εἰς τὸ νοητόν τε καὶ αἰσθητόν τῆς θεωρίας διηρημένης. καὶ οὐδὲν ἂν παρὰ ταῦτα καταληφθεῖη ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει τῆς διαιρέσεως ταύτης ἕξω φερόμενον. διήρηται δὲ ταῦτα πρὸς ἄλληλα πολλῶ τῶ μέσῳ, ὡς μήτε τὴν αἰσθητὴν ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι γνωρίσμασι, μήτε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐκείνην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἐκατέραν χαρακτηρίζεσθαι.

[12] Као што кад нестане светла долази тама, а нема је док је светло присутно, тако ни зло не постоји по себи (ἀνύπαρκτόν τί ἐστι καθ' ἑαυτὴν ἢ κακία) као посебна стварност док је у природи присутно добро. Тако, пошто је својство слободе, да оно што жели изабира слободно, виновник садашњих човекових недаћа није Бог, пошто је он природу створио непоробљеном и независном, него је то неразумност, која је уместо бољег изабрала лошије.

Поглавље VI

[1] Можда ћеш питати за узрок тог вољног прегрешења, пошто на то наводи смисао расправе. Пронаћи ћемо опет такву добру реч (= исказ) која разјашњава ово питање – а та реч коју примисмо од Отаца није приповедање басана, већ она из саме наше природе црпе уверљивост. [2] У уму примећујемо двојакост оних која јесу [τίς ἐστιν] (= бића, суштаства, постојећа), пошто их опажањем делимо на разумна¹⁴ и чулна. Поврх тога, у природи постојећих (= бића) [τῶν ὄντων φύσει] не може се јавити ништа што не потпада под то разделење. Ове различите [врсте бића] једне од других раздваја велики бездан тако да чулна бића не поседују никакве особине разумних (= словесних) бића нити разумна (= словесна) чулних, већ напротив, свака

¹⁴ Тешко је превести појам *νοῦς*. Он се обично преводи као „разум“ или „словесност“. Међутим, овај појам никако не треба да буде схваћен у уском рационалистичком смислу, пошто овај појам у себи носи много шире значење, које иде у правцу поистовећења са тоталитетом личности, много пре него са једном безличном силом или способношћу.

ἡ μὲν γὰρ νοητὴ φύσις ἀσώματόν τι χρήμα ἐστὶ καὶ ἀναφῆς καὶ ἀνείδεον ἡ δὲ αἰσθητὴ κατ' αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐντός ἐστι τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων κατανοήσεως.

[3] ἀλλ' ὡσπερ ἐν αὐτῷ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, πολλῆς πρὸς ἄλληλα τῶν στοιχείων οὔσης ἐναντιώσεως, ἐπινενόηται τις ἁρμονία διὰ τῶν ἐναντίων ἁρμοζομένη παρὰ τῆς τοῦ παντός ἐπιστατούσης σοφίας, καὶ οὕτως πάσης γίνεται πρὸς ἑαυτὴν συμφωνία τῆς κτίσεως, οὐδαμοῦ τῆς φυσικῆς ἐναντιότητος τὸν τῆς συμπνοίας εἰρμόν διαλυούσης κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν γίνεται τις κατὰ θεῖαν σοφίαν μίξις τε καὶ ἀνάκρασις, ὡς ἂν πάντα τοῦ καλοῦ κατὰ τὸ ἴσον μετέχοι καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἀμοιροίη τῆς τοῦ κρείττονος φύσεως. διὰ τοῦτο τὸ μὲν κατάλληλον τῇ νοητῇ φύσει χωρίον ἢ λεπτὴ καὶ εὐκίνητος ἐστὶν οὐσία, κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον λήξιν πολλὴν ἔχουσα τῷ ἰδιάζοντι τῆς φύσεως πρὸς τὸ νοητὸν τὴν συγγένειαν, προμηθεῖα δὲ κρείττονι πρὸς τὴν αἰσθητὴν κτίσιν γίνεται τις τοῦ νοητοῦ συνανάκρασις, ὡς ἂν μηδὲν ἀπόβλητον εἴη τῆς κτίσεως, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, μηδὲ τῆς θείας κοινωνίας ἀπόκληρον.

[4] τούτου χάριν ἐκ νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ τὸ κατὰ τὸν ἄνθρωπον μίγμα παρὰ τῆς θείας ἀναδείκνυται φύσεως, καθὼς διδάσκει τῆς κοσμογονίας ὁ λόγος Λαβὼν γὰρ ὁ θεός, φησιν, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως τῷ πλάσματι τὴν ζωὴν ἐνεφύτευσεν, ὡς ἂν συνεπαρθεῖ τῷ θεῷ τὸ γήινον καὶ μία τις κατὰ τὸ ὁμότιμον διὰ πάσης τῆς κτίσεως ἢ χάρις δῆκοι, τῆς κάτω φύσεως πρὸς τὴν ὑπερ-κόσμιον συγκιρναμένης.

се од ових [врста бића] одликује супротним карактеристикама. Јер разумна природа јесте бестелесна (= бесплотна), недодирљива, без облика, док чулна – како јој само име каже – подлеже чулној спознаји. [3] Али као што се у самом чулном свету, у коме постоји мноштво супротстављености међу стихијама, спознаје некаква хармонија која усклађује супротстављено на основу мудрости која свиме управља, па се тако у односу према њој (тој хармонији) успоставља симфонија све твари, те на тај начин никако не долази до укидања свезе која усаглашава природну супротстављеност. Управо тако бива, по божанственој премудрости, некакво мешање и састављање чулнога са умним, како би све једнако заједничарило у добром и како ниједна твар не би била лишена удеоничарења у узвишенијој природи. Због тога, иако разумној природи одговара простор тананог и благопокретног суштаства, које својим надземаљским [небеским] (ὑπερκόσμιον) положајем и посебношћу природе поседује велику сродност с разумним бићима, по узвишеном промислу настаје некакво смешање разумнога са чулном природом, да, како каже Апостол, у творевини ништа не би било одбачено (1. Тим. 4, 4) и лишено божанског заједничарења. [4] Тога ради је божанска природа показала људску природу мешавином разумног и чулног, како говори реч о стварању: узе Бог, каже, прах земаљски и сазда човека (Пост 2, 7) и својим сопственим дахом створеноме даде живот, да би се сједињењем са божанским уздигло земаљско. Да би се та иста благодат у једнакој мери проширила на читаву твар, нижа природа се помеша-

[5] ἐπεὶ οὖν τῆς νοητῆς κτίσεως προϋποστάσης, καὶ ἐκάστη τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ἐνεργείας τινὸς παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατούσης ἐξουσίας προσνεμηθείσης, ἦν τις δύναμις καὶ ἡ τὸν περίγειον τόπον συνέχειν τε καὶ περικρατεῖν τεταγμένη, εἰς αὐτὸ τοῦτο δυναμωθεῖσα παρὰ τῆς τὸ πᾶν οἰκονομούσης δυνάμεως εἶτα κατεσκευάσθη τὸ γήινον πλάσμα, τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμας τοῦτο δὲ τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος καὶ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ θεοειδὲς τῆς νοητῆς φύσεως κάλλος, ἀρρήτῳ τινὶ δυνάμει συγκεκραμένον δεινὸν ποιεῖται καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ὁ τὴν περίγειον οἰκονομίαν λαχών, εἰ ἐκ τῆς ὑποχειρίου αὐτῷ φύσεως ἀναδειχθήσεται τις οὐσία πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀζίαν ὡμοιωμένη.

[6] τὸ δ' ὅπως ἐπὶ τὸ πάθος κατερρύνῃ τοῦ φθόνου ὁ ἐπὶ μηδενὶ κακῷ κτισθεὶς παρὰ τοῦ τὸ πᾶν ἐν ἀγαθότητι συστησαμένου, τὸ μὲν δι' ἀκριβείας ἐπεζεῖναι οὐ τῆς παρούσης πραγματείας ἐστὶ, δυνατόν δ' ἂν εἴη καὶ δι' ὀλίγου τοῖς εὐπειθεστέροις παραθέσθαι τὸν λόγον. τῆς γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας οὐχ ὡς δύο τινῶν καθ' ὑπόστασιν φαινομένων ἢ ἀντιδιαστολή θεωρεῖται ἀλλ' ὡσπερ ἀντιδιαίρεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν καὶ οὐκ ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν εἰπεῖν τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαστέλλεσθαι πρὸς τὸ ὄν, ἀλλὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀντιδιαίρεσθαι λέγομεν πρὸς τὴν ὑπαρξίν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ κακία τῷ τῆς ἀρετῆς ἀντικαθέστηκε λόγῳ, οὐ καθ' ἑαυτὴν τις οὐσα, ἀλλὰ τῇ

ла са вишом. [5] Пошто је најпре настала разумна твар, и [пошто је] свака од анђелских сила, [божанском] влашћу која управља свиме, одарена неком делатношћу при уређењу васељене, постојала је такође једна сила одређена да управља облашћу земље, на шта ју је овластила сама та Сила, која утврђује (=домостроји) васељену. Потом је саздано земаљско створење које је икона вишње Силе. То живо биће беше човек, у коме се налазила боговидна лепота умствене природе (νοητῆς φύσεως κάλλος), помешана с неком неизрецивом силом. Али је онај [сатана], коме је било дато у удео да управља свиме на земљи, сматрао за себе опасним и несносним да се у њему подручној природи јави неко биће које се уподобљава највишем достојанству. [6] Није циљ овог дела да детаљно испитамо начин на који је потпао под страст зависти онај [сатана] кога ни за какво зло није саздао Онај [Бог] који је све начинио добрим. Благовернима је пак могуће о томе рећи кратко слово. Разликовање врлине и зла (=порока) не може се сагледати као супротстављеност два ипостасна¹⁵ (=стварно постојећа) феномена. Напротив, овде се ради о супротстављености небића и бића. Не кажемо да се по ипостаси (по постојању) разликују небиће и биће, него кажемо да је непостојање супротно од постојања.¹⁶ На исти начин је зло (порок) супротно врлини. Оно није суштина по себи, већ га ми-

¹⁵ Појам „ипостас“ овде се још увек употребљава у свом изворном значењу где означава нешто што стварно, заиста постоји. Овај појам, близак појму „усија“ али од њега ипак различит, Велики Кападокијци ће касније поистоветити са појмом Личности, како би указали на њену онтолошку утемељеност.

¹⁶ Св. Григорије овде наглашава да се добро и зло не разликују као две посебне суштине које постоје, већ се разликују као оно што постоји и оно што не постоји. Ово се место сматра класичним у светоотачкој литератури када је реч о одређењу зла као непостојећег, тј. као феномена који представља недостатак, лишеност добра, а не неку самосталну суштину. Другим речима, зло нема биће.

ἀπουσία νοουμένη τοῦ κρείττονος καὶ ὡσπερ φαμέν ἀντιδιαίρεισθαι τῇ ὀράσει τὴν πῆρωσιν, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὖσαν τῇ φύσει τὴν πῆρωσιν, ἀλλὰ προλαβουσης ἕξως στέρησιν, οὕτω καὶ τὴν κακίαν ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησει θεωρεῖσθαι λέγομεν, οἷόν τινα σκίαν τῇ ἀναχωρήσει τῆς ἀκτίνος ἐπισυμβαίνουσαν.

[7] ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἄκτιστος φύσις τῆς κινήσεως τῆς κατὰ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐστὶν ἀνεπίδεκτος, πᾶν δὲ τὸ διὰ κτίσεως ὑποστὰν συγγενῶς πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν ἔχει, διότι καὶ αὕτη τῆς κτίσεως ἡ ὑπόστασις ἀπὸ ἀλλοίωσεως ἤρξατο, τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι θεία δύναμις μετατεθέντος κτιστῆ δὲ ἦν καὶ ἡ μνημονευθεῖσα δύναμις, αὐτεξουσίῳ κινήματι τὸ δοκοῦν αἰρουμένης ἐπειδὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε καὶ ἀφθονον ἐπέμυσεν ὄμμα, ὡσπερ ὁ ἐν ἡλίῳ τοῖς βλεφάροις τὰς ὄψεις ὑποβαλὼν σκότος ὄρα, οὕτω κακείνος αὐτῷ τῷ μὴ θελήσει τὸ ἀγαθὸν νοῆσαι τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ κατενόησε. τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ φθόνος.

[8] ὁμολογεῖται δὲ παντὸς πράγματος ἀρχὴν τῶν μετ' αὐτὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπισυμβαίνόντων αἰτίαν εἶναι, οἷον τῇ ὑγείᾳ τὸ εὐεκτηῖν, τὸ ἐργάζεσθαι, τὸ καθ' ἡδονὴν βιοτεύειν τῇ δὲ νόσῳ τὸ ἀσθενεῖν, τὸ ἀνενέργητον εἶναι, τὸ ἐν ἀηδία τὴν ζωὴν ἔχειν. οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ταῖς οικείαις ἀρχαῖς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔπεται. ὡσπερ οὖν ἡ ἀπάθεια τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γίνεται, οὕτως ἡ διὰ τοῦ φθόνου γενομένη πρὸς κακίαν ῥοπή τῶν μετ' αὐτὴν πάντων ἀναδειχθέντων κακῶν ὁδὸς κατέστη.

[9] ἐπειδὴ γὰρ ἅπαζ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ῥοπήν ἔσχεν ὁ τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἀγαθότητος ἐν ἑαυτῷ γεννήσας τὸν φθόνον, ὡσπερ λίθος ἀκρωρείας ἀπορραγεῖς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους πρὸς τὸ πρᾶγες συνελαύνεται, οὕτω κακείνος, τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφύιας ἀποσπασθεῖς καὶ πρὸς κακίαν βρῖσας,

слимо као одсуство добра, као што и за слепило кажемо да се противи виду, а оно (слепило) не постоји по себи као природа, него представља губитак поседованог. Тако кажем и за зло, да је оно одсуство добра и наликује сенки када се светлост повуче. [7] Тако нестворена природа не допушта себи кретање које производи промену, претварање и измену, а све што је стварањем задобило ипостас (=постојање) сродно је промени, пошто је и сама ипостас твари настала променом тиме што је божанском силом из небића постало биће, а створена је била и спомену-та сила (=сатана) која слободном вољом (=самовласно) одабире шта хоће. И тако је она (=та сила=сатана) затворила (очи) за добро и страно (=непријемчиво) за завист, попут човека који је увукао очи под обрве па на сунцу види таму, те је самим тим што није хтела да мисли о добру, на-мислила оно што је добру супротно – а то је завист. [8] Сви се слажу да је почетак сваке ствари узрок свему што непосредно за њом производи (=следи), као што из здравља производи добро расположење, радиност, и задовољство животом, док из болести [производи] слабост, нерадност и гађење према животу, тако и све остало нужно производи из свог полазишта. Као што је бестрашће почетак и темељ врлинског живота, тако се из зависти јавила склоност према злу и кренула путем свих зала која за њом следе. [9] Јер, онај (= сатана) који је једном стекао склоност ка злу, удаљивши се од добра зачео је у себи завист, будући тако попут стене која одронивши се с врха планине сопственом тежином иде ка долини; тако и он, оделивши се од [природне] свезе с добром,

αὐτομάτως οἷόν τι βάρει πρὸς τὸν ἔσχατον τῆς πονηρίας ὄρον συνωσθεὶς ἀπηνέχθη, καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν, ἣν εἰς συνέργειαν τῆς τοῦ κρείττονος μετουσίας ἔσχε παρὰ τοῦ κτίσαντος, ταύτην εἰς εὐρεσιν τῶν κατὰ κακίαν ἐπινοουμένων συνεργὸν ποιησάμενος, εὐμηχάνως περιέρχεται δι' ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι πείσας φονέα τε καὶ αὐτόχειρα.

[10] ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς θείας εὐλογίας δυναμωθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὑψηλὸς μὲν ἦν τῷ ἀξιώματι βασιλεύειν γὰρ ἐτάχθη τῆς γῆς τε καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς πάντων καλὸς δὲ τὸ εἶδος ἀπεικόνισμα γὰρ τοῦ ἀρχετύπου ἐγεγόνει κάλλους ἀπαθῆς δὲ τὴν φύσιν τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν ἀνάπλευς δὲ παρρησίας, αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανείας κατατρυφῶν ταῦτα δὲ τῷ ἀντικειμένῳ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑπεκκαύματα ἦν.

[11] ἰσχύι δὲ τι καὶ βίᾳ δυνάμεως κατεργάσασθαι τὸ κατὰ γνώμην οὐχ οἷός τε ἦν ὑπέρισχυε γὰρ ἡ τῆς εὐλογίας τοῦ θεοῦ δύναμις τῆς τούτου βίας διὰ τοῦτο ἀποστῆσαι τῆς ἐνισχυούσης αὐτὸν δυνάμεως μηχανᾶται, ὡς ἂν εὐάλωτος αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλήν κατασταίη. καὶ ὡσπερ ἐπὶ λύχνου τοῦ πυρὸς τῆς θρυαλλίδος περιδεδραγμένου, εἴ τις ἀδυνατῶν τῷ φυσηματι σβέσαι τὴν φλόγα ὕδωρ ἐμμίξειε τῷ ἐλαίῳ διὰ τῆς ἐπινοίας ταύτης ἀμαυρώσει τὴν φλόγα.

сасвим се приклонио злу, и самовољно, као гоњен властитом тежином, доспео је до крајње границе лукавства. И након тога, силу разумевања коју му је Створитељ дао за садејствовање на ширењу добра, учинио је садејственом за измишљање зла, подмукло је обмануо човека, убедивши га да сам себи нанесе смрт и постане саомоубица. [10] Јер је, силан по Божијем благослову, човек био велики по достојанству, пошто је био постављен да царује (=влада) земљом и над свим што је на њој.¹⁷ Био је прекрасан ликом (εἶδος), јер је био саздан по дивној првообразној (τοῦ ἀρχετύπου) икони; био је бестрасан по природи, јер је био подобан Бестрасном; био је испуњен дерзновенијем, лицем у лице наслађујући се самим богојављањем. Све је то код противника створило страст зависти. [11] Није му било могућно да било каквим насиљем или принудом изведе оно што је хтео, пошто је сила Божијег благослова јача од његовог принуђавања, па је стога прибегао лукавству (=довијању) како би човека учинио одступником од силе која га је крепила, и тако га уловио за своје зле замисли. То је као са светиљком када пламен захвати читав фитиљ, па ако не може да се угаси дувањем, помеша се са уљем вода и тако се пламен угаси.

превод и коментари:
презвитер мр Александар Ђаковац

¹⁷ Пост. 1, 28–30.